

Інституційна освітня мережа України:

соціологічна концептуалізація

В статті проаналізовані сучасні реалії освіти в українському соціумі. Основна увага приділена розвитку вітчизняної освіти та її здатності до забезпечення високого рівня конкурентоспроможності на динамічному ринку праці, визначенню (в соціологічній оцінці) особливостей доступу до якісної освіти споживачів освітніх послуг.

Ключові слова: *вища освіта, управління освітою, університет, університетський менеджмент.*

В умовах глобалізації та входження України в європейський освітній простір через Болонську декларацію відбувається поступова інтеграція української освіти у світовий освітній простір. Дана тенденція сприятиме підтриманню високого статусу вітчизняної освіти і науки; підвищенню їх конкурентоспроможності, і відповідатиме сучасним світовим стандартам. Так, зокрема, основні завдання системи вищої освіти згідно Болонського процесу полягають у створенні єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти; необхідності підвищення конкурентоспроможності вищої освіти; зміцненні соціальних зв'язків і зменшенні нерівності як на національному, так і на загальноєвропейському рівнях; створенні конкурентоспроможної і динамічної світової економіки, що базується на знаннях і її здатності забезпечити стійке економічне зростання; активному стимулюванні інноваційних процесів та тісному співробітництві між навчальними закладами.

Україна з перших років своєї незалежності розпочала реформування національної системи освіти. Розвиток освіти став одним із пріоритетних напрямів українського державотворення. Ця норма закріплена Конституцією України та Програмою діяльності уряду. Про це свідчать документи Міністерства освіти і науки України, головними серед яких є Державна національна програма "Освіта (Україна XXI ст.)" [1], Національна програма "Діти України" [2], "Концепція національного виховання" [3].

Глобальну мету освіти можна подати як сукупність чотирьох компонентів, які різносторонньо характеризують особу і максимально адекватні потребам сучасного соціально-економічного розвитку: набуття знань, навичок та умінь; творчий; духовно-моральний та фізичний розвиток. Досягнення зазначених чотирьох підцілей, особливо на рівні вищої освіти, при виході на кінцевого споживача продукції освіти (народногосподарський комплекс країни) породжує

п'яту ціль, що працює на самореалізацію особи, забезпечує її соціально- економічну ефективність і конкурентоспроможність на ринку праці [4, с 47]. До структури освітньої реформи відносяться: об'єктивні суперечності, які виступають передумовою реформування; створення і впровадження передових інноваційних освітніх технологій з використанням методології системного проектування та конструювання; ініціаторів та суб'єктів, що виступають прихильниками чи виконавцями реформування. Об'єктивними передумовами освітніх реформ є невідповідність структури і (чи) функцій існуючої школи новим потребам суспільства [5, с.8].

Вища освіта, як і освіта в цілому — це складний системний об'єкт, як із погляду своєї внутрішньої структури, так і з позицій взаємодії з іншими системами, що утворюють соціальну сферу. Встановлено, вища освіта набуває системних властивостей у взаємодії з державною владою, яка ініціює реформи, визначає мету, задачі та стратегію розвитку вищої освіти. Зміна парадигми управління в напрямку відкритості, самоорганізації освітніх процесів обумовлює необхідність переосмислення вже існуючих і встановлення нових функцій державного управління, які з такими характеристиками, як взаємозв'язок, циклічність, логічність, контроль набувають рис відкритості, демократичності, децентралізації, гуманізації [6, с.7].

Зарубіжні вчені зазначають, що сучасне управління закладом освіти можливе на основі поєднання концепцій теорії складності та теорії еволюції. Теорія складності виникла тоді, коли людина задумалася над тим, як з хаосу виникає порядок. Аргументом для такого висновку є те, що надмірна структурованість гальмує розвиток, тоді як надмірний брак структурованості творить хаос. Отже, ключем до ефективності є здатність утримувати рівновагу — увага керівництва ВНЗ має зосереджуватись на стосунках між різними частинами організації та на вмінні поступитися малозначущими формами контролю для більш ефективної адаптації у мінливому зовнішньому середовищі [4, с.53].

Класик світового менеджменту Пітер Ф. Друкер стверджує, що немає слаборозвинутих держав, а є слабокеровані країни. Цю формулу повною мірою можна застосувати і до характеристики закладів освіти. На думку

Дж. Моррісея, професійне цільове управління передбачає досягнення бажаного результату оптимальним шляхом з найменшими витратами ресурсів. Основні положення цільового управління подані автором як конкретизація цільового призначення і функціональних обов'язків (організації, підрозділу, посади); прогнозування (визначення продуктивної діяльності організації з позиції споживача та потреби в ресурсах); постановка цілей (визначення конкретних робіт, засобів і критеріїв оцінки результатів); встановлення часових параметрів цілей і програм; складання бюджету (визначення номенклатури відповідних ресурсів та їх

розподіл); створення нормативів — шкали вимірювання ефективності параметрів дій: визначення об'єкта вимірювання та шкали відліку в конкретних одиницях (у системі освіти — державні стандарти освіти з певних спеціальностей і дисциплін, освітньо -кваліфікаційні характеристики, освітньо -професійні програми тощо); вимірювання (порівняння планових і фактичних) параметрів робіт; виконання коригуючих дій; досягнення мети — оцінка кінцевого результату [4, с. 51].

До характерних особливостей організації, у даному випадку навчального закладу, окрім визначених цілей, належить наявність ресурсів (висококваліфіковані педагоги, методичне та інформаційне забезпечення, освітні технології, фінанси), зв'язок із зовнішнім середовищем (політичний, економічний, соціальний аспекти розвитку суспільства та особливості міжнародного освітнього простору), горизонтальний поділ праці. Тобто, навчальний заклад – це відкрита система, внутрішні елементи яких взаємодіють між собою та факторами зовнішнього середовища, а тому менеджмент в освітній галузі опирається на внутрішні та зовнішні чинники, що здійснюють вплив на систему освіти [7, с.399].

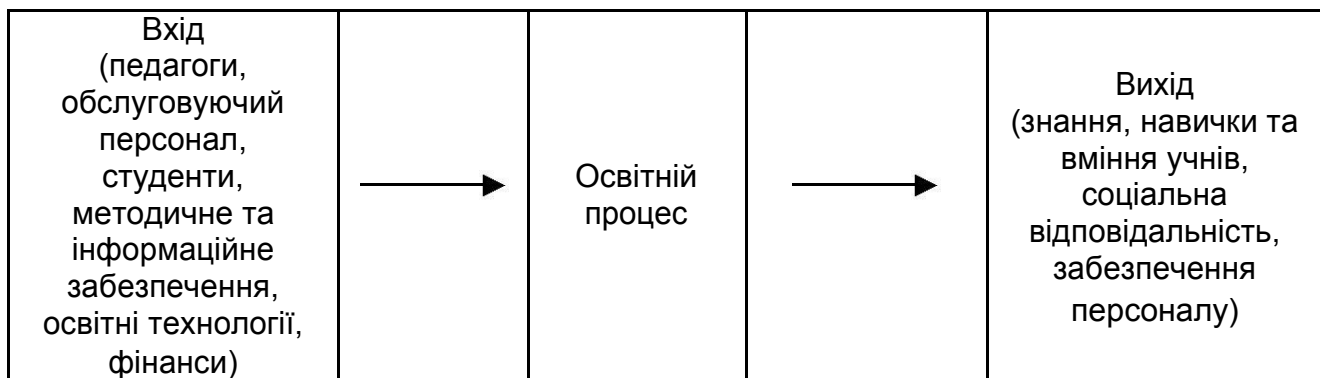

Рис. 1 Зображення організації навчального закладу як відкритої системи.

Зазначимо, що традиційне визначення поняття “система освіти” потребує нового трактування змісту, в якому було б відображено, що це гнучка , відкрита система , що розвивається; комплекс, заклади якого здатні перебудовуватись, змінювати свою структуру з огляду на процеси самоорганізації. Управління відкритою системою вищої освіти визначається як взаємодія саморегуляційних можливостей децентралізованих органів управління галуззю із зовнішнім державним регулюванням, яке обмежується моніторингом та оцінюванням (а в разі потреби - й зміною правил) діяльності системи вищої освіти заради досягнення очікуваного результату [8, с.9]. Нагадаємо, що “система (грец. Systema – утворення, складання) – сукупність

взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем у процесі досягнення поставлених цілей” [9, с. 464].

Ефективність функціонування системи управління закладами вищої освіти зумовлюється багатьма факторами, серед яких особливо слід відзначити суб'єкт-об'єктні взаємозв'язки. Процес державного управління закладами вищої освіти відбувається як діалектична взаємодія між його суб'єктом та об'єктом на основі прямих та зворотних зв'язків, що встановлюються між ними. Так, заклади освіти як об'єкт управління справляють “активний вплив” не тільки на характер діяльності і структуру суб'єкта управління, а й визначають організаційну побудову всієї системи управління. У свою чергу, суб'єкт управління освітою, який наділений правами приймати рішення і перетворювати їх на вимоги, обов'язкові для виконання об'єктом, впливає на цей об'єкт. Процес державного управління зводиться, таким чином, до опосередкованої взаємодії суб'єкта та об'єкта, які в результаті такої взаємодії набувають нових якостей [8, с.9]. Зазначимо, що “принципи управління - правила, норми управлінської діяльності, відповідно до яких створюється, функціонує і розвивається система менеджменту організацій” [9, с. 463]. В цілому ж, процес управління освітою пов'язаний з впливом адміністративних суб'єктів управління на діяльність об'єктів. При цьому владні структури на управлінському рівні неспроможні примусити функціонувати систему без підтримки знизу. Тому базовою у цьому відношенні повинна стати система підходів і практичних дій не до керування, а до менеджменту освіти.

Відомий американський дослідник проблем менеджменту освіти Марк Е. Генсон зазначав, що ефективність управлінської культури зумовлена адекватністю розуміння і практичної реалізації принципу системного підходу до управління. Ефективність управління закладом освіти забезпечується через процеси лідерства, мотивації, комунікації, управління конфліктами, проведення змін та використанням ситуативних методик (у непередбачених обставинах). Концептуальною основою діяльності керівника вищого навчального закладу можуть бути теорії (а швидше системне і ситуативне їх поєднання), що пропонують певні моделі роботи закладу (управлінську та організаційну культуру) [4, с.53].

Основними факторами, які обумовлюють та забезпечують розвиток управління в освіті, є такі екзогенні фактори (зовнішнього середовища): науково-технічний прогрес; зміни соціально-економічного стану в країні; характер та особливості управління суспільством на різних історичних етапах розвитку країни; зміни у ставленні та вимогах держави і суспільства до навчального закладу; розвиток психолого-педагогічної науки, теорії управління та інших суміжних наук. А до ендогенних (внутрішніх) факторів як основних генераторів розвитку управління в освіті належать: зміна освітньої парадигми; розвиток навчального закладу як соціально-педагогічної

системи; тенденції щодо моделювання навчально-виховних закладів, розширення мережі закладів різних типів; «тиск знизу», що позначається у незадоволенні учасників навчально-виховного процесу існуючою системою управління; зростаючі вимоги до особистості керівника освітнього закладу, рівня його функціональної компетентності; оновлення змісту освіти та технологій навчання; зміни у фінансуванні освіти та засобах регулювання діяльності навчальних закладів [10, с.10].

Добре відомо, що для поліпшення менеджменту будь-якої галузі необхідне раціональне використання усіх наявних механізмів – організаційних, економічних, адміністративних, правових. Не є виключенням і система вищої освіти, для якої це дозволить в повній мірі забезпечити започатковане реформування. Зміст алгоритмів цього реформування й подальший розвиток освіти складає методи і прийоми менеджменту. У цьому аспекті ключовим є розробка обґрунтованої стратегії розвитку системи освіти та її моделі [11, с.352]. Одним із основних напрямів оновлення управлінської діяльності є приведення функцій управління у відповідність із завданнями трансформаційних процесів, що відбуваються в системі освіти. Так, у нових умовах зміст управлінської діяльності керівника освітньої галузі визначається сукупністю його основних управлінських функцій, а його модернізація – появою оновлених. Спостереження за діяльністю органів управління освітою показали, що перше місце посідають функції прийняття управлінського рішення та організації; друге – функції коригування, регулювання, обліку і контролю; третє – функції стимулювання, прогнозування, представництва; четверте – просвітницькі, дослідницькі, дипломатичні функції; п'яте – функції координування, фінансування, консультування, діагностування, менеджменту. Отже, класичні функції управлінської діяльності – прийняття управлінських рішень, організація, коригування, облік і контроль – залишаються провідними [8, с. 11].

При цьому зазначимо, що ці функції менеджменту в системі освіти не повинні зводитися лише до практичних організаційних дій, оскільки згідно законів функціонування суспільства, кожний структурний елемент виконує певне функціональне навантаження.

На сучасному етапі система освіти України розглядається як єдиний поліфункціональний комплекс, завдання якого — забезпечення різних галузей економіки висококваліфікованими кадрами, створення нових технологій, проведення наукових досліджень та ін. У нових реаліях актуальними є проблеми зміни функцій освіти, її модернізації, шансів на її одержання та взаємозв'язку освіти і ринку [4, с.47]. Так, зокрема, існування та виконання таких модернізованих функцій як, прогностична, консультативна, представницька, політико-дипломатична, менеджерська, завдяки яким оновлюється зміст освіти; розробляються та апробуються нові освітні технології;

вдосконалюються форми і методи навчання і виховання; трансформуються методи контролю і вмінь тих, хто навчається. Оновлення функцій спричинено низкою змін, що відбуваються в галузі вищої освіти, а саме: переходом ВНЗ у якісно новий стан відкритої системи, здатної генерувати нові ідеї, пропонувати нові технології, форми, методи, засоби навчання й виховання молоді; переорієнтацією інтересу від закладів (провайдерів вищої освіти) до споживачів (клієнтів), у результаті чого виникає необхідність активного залучення всіх зацікавлених сторін (науковців, викладачів, студентів, роботодавців, представників громадських та професійних організацій, ЗМІ тощо) до управління освітою; участю в прийнятті рішень клієнтів (або їхніх представників); підвищенням інтересу до якості вищої освіти, що вимагає поєднання внутрішньої самооцінки ВНЗ і зовнішньої оцінки їх діяльності незалежними професійними організаціями або експертами. Зміна парадигми управління у напрямі відкритості, самоорганізації процесів у вищій освіті потребує переосмислення вже існуючих та становлення нових функцій управління. Ці функції поряд з такими характеристиками, як взаємопов'язаність, циклічність, логічність, набувають рис відкритості, демократичності, децентралізації [8, с. 11].

Вибір пріоритетів освітньої політики в Україні зумовлений, передусім, такими чинниками. По-перше, активними процесами глобалізації, що передбачають не лише нове облаштування політики, економіки, культури, освіти, але і високий ступінь інтернаціоналізації, внаслідок чого спостерігається тісне поєднання різних національних систем освіти. В таких умовах фундаментальні та професійні знання стають реальним товаром. По-друге, активним залученням особи та її роллю в соціумі, використанням особистісного фактору в структурі економіки, тобто гуманітаризацією освіти. Провідну роль при цьому відіграють забезпечення академічної мобільності учасників освітньо-наукового простору — студентів, академічного й адміністративного персоналу. Важливе значення також має освоєння сучасних освітніх технологій, розроблення та засвоєння курсу на структурні зміни і оновлений зміст якості освіти.

Принагідно зазначимо, що інновації в освіті є важливим способом її адаптації до соціально-економічних умов, що змінюються. Виходячи з того, що Україна є учасником світових інтеграційних процесів і для підвищення ефективності системи освіти, з боку держави необхідно активно керувати інноваційними процесами в цій галузі. Так, зокрема, в освітньому процесі можуть реалізовуватися всі основні види інновацій: технологічні, продуктові й управлінські (табл.1). [12, с. 11].

При цьому застосування нових методів управління освітньою галуззю в цілому (макрорівень) і окремими навчальними закладами (мікрорівень) складає сутність управлінських інновацій.

Однією з інноваційних форм розвитку діяльності організації, сфери

чи будь-якого соціального утворення, що зумовлює цілісний і системний розвиток та удосконалення діяльності чи функціонування є системний менеджмент. На відміну від традиційних моделей менеджменту, системні моделі передбачають розуміння самої організації та сфери, у якій вона функціонує, як цілісної системи, які перебувають у системних зв'язках. Стратегічний менеджмент є однією зі складових, як вважають одні автори, або - однією із моделей системного менеджменту, як вважають інші. ... На відміну від традиційних моделей менеджменту, системні моделі передбачають розуміння самої організації та сфери, у якій вона функціонує, як цілісної системи, які перебувають у системних зв'язках. Відносно короткі, але якісні впливи (інтервенції) у межах системного простору дозволяють зумовити цілісний і якісний результат, досягають стійкого ефекту щодо адаптації організації до змін, які відбуваються у сфері її існування. [13, с. 401-402].

Таблиця 1

Характеристика видів інновацій в освіті

Вид інновації	Результат впровадження	Мета впровадження
1. Технологічна	Впровадження нових технологій освіти (дистанційна освіта або її елементи). Удосконалення вже застосованих технологій (активних методів навчання, комп'ютерних технологій).	Забезпечення конкурентоспроможності наданих освітніх послуг, їх диверсифікація, підвищення якості освіти, реалізація економічних і соціальних функцій.
2. Продуктова	Удосконалення встановлення раціонального співвідношення наданих послуг. Впровадження нових продуктів і напрямів навчання.	
3. Управлінська	Удосконалення чи застосування якісно нових методів державного управління навчальними закладами і освітянською галуззю в цілому. Теж саме, тільки на рівні певного навчального закладу.	

В сучасних умовах стратегічне управління освітою є головною метою розвитку, яка зумовлює потребу розв'язання таких основних взаємозалежних завдань: вдосконалення механізму управління професорсько-викладацьким складом; розроблення методологічних основ управління мотивацією праці; вибір основних критеріїв і показників ефективності управління в умовах модернізації освіти.

Ефективне управління освітою сьогодні неможливе без чіткої загальнонаціональної стратегії щодо оптимальної кількості фахівців для виробничої і невиробничої сфер. Надлишок спеціалістів з одного

фаху (наприклад, юристів і економістів) і нестача інших (інженерів, хіміків) призводить до перекосів і в освітній сфері, і в народному господарстві. Це створює нездорову конкуренцію на ринку праці і призводить до витрати зайвих коштів для перекваліфікації тих, хто не знайшов роботи за фахом. Таким чином, стратегії управління освітою в Україні мають базуватися на чіткій інформаційній базі щодо реальних потреб суспільства в тих або тих спеціалістах [14, с. 70].

Отже, стратегічний менеджмент – та модель (або складова) системного менеджменту, яка окрім принципу системності, передбачає включення принципу стратегічності - так званої «спрямованої, стратегічно зорієнтованої системності», коли при русі до чітко спрямованої мети/ цілі у межах певного напрямку та стратегії руху до даної цілі постає можливим таке узгодження всіх складових процесу розвитку та функціонування організації (чи сфери), коли всі процеси, як позитивні, так і негативні, як стримуючі, так і стимулюючі - здатні працювати на одну мету, на досягнення загальної стратегічної цілі [13, с. 402]. При цьому організаційно-управлінська основа нової освітньої моделі має базуватись на таких принципах: зменшення централізованого контролю над академічною та дослідницькою діяльністю ВНЗ та розширення їхньої автономії й відповідальності; наявність національних, незалежних від державних управлінських структур, органів для оцінки ВНЗ та вищої освіти ; повноправна участь самих вищих шкіл у процедурі оцінки та зміни цієї процедури таким чином, щоб звіт про самооцінку розглядався в зіставленні з висновками зовнішньої аудиторської експертизи [14, с. 68].

Слід також звернути увагу на зміну базисного типу особистості, котра свідчить, що на теперішньому етапі свого розвитку українське суспільство за "людськими ресурсами" більшою мірою готове до демократичних і ринкових перетворень, ніж це було впродовж перших років незалежності України. Так, в останні роки в Україні суттєво побільшало так званих "інтерналів" — людей, котрі відповідальність за те, як складається їхнє життя , покладатимуть передусім на самих себе, а не на зовнішні обставини. І хоча " екстерналів" і досі більше за "інтерналів", в останні роки вони вже не становили більшості населення. Якщо зважити, що інтернальність є психологічною домінантою людей, які живуть в економічно розвинених демократичних державах, можна констатувати, що в Україні останніми роками спостерігається тенденція наближення особистісних характеристик населення до базисного типу особистості в країнах Заходу [15, с. 83].

Високий рівень освіти населення традиційно вважається конкурентною перевагою України, що дозволяє їй утримувати відносно високі показники в рейтингу (ІЛР) – індексу людського розвитку та вважатися країною з високим інноваційним потенціалом [16, с. 25-26]. Так, зокрема, за дослідженнями Всесвітнього економічного форуму, Україна займає 53 місце (у рейтингу з 131 країни) за рівнем вищої

освіти. У рейтингу розвитку наукової інфраструктури, опрацьованого фахівцями Інституту розвитку менеджменту (м. Лозана, Швейцарія), Україна посідає 27 місце (у рейтингу з 55 країн) [17, с.252], що свідчить про наявність потужного потенціалу розвитку саме на основі використання потенціалу економіки знання.

Рівень освіченості є одним із трьох елементів, зачислених фахівцями Програми Розвитку ООН у розрахунок індексу розвитку людського потенціалу. Так, зокрема, протягом 2000-2007 рр. спостерігалось незначне коливання індексу рівня освіти: у 2000 році індекс рівня освіти для України було визначено на рівні 0,92, а у 2007 р. – 0,95. Досить високе значення індексу рівня освіти зумовлено насамперед розвиненою інфраструктурою навчальних закладів усіх рівнів акредитації та потужною науковою школою, основа яких була закладена ще за радянських часів [17, с. 250]. Для порівняння, у 2007 р. максимальне значення індексу освіченості населення на рівні 0,993 має Австралія (індекс розвитку людського потенціалу дорівнює 0,962, що відповідає 3-у місцю в загальному рейтингу країн), Ірландія (індекс розвитку людського потенціалу дорівнює 0,959, що відповідає 5-у місцю

в загальному рейтингу країн). Фінляндія (індекс розвитку людського потенціалу дорівнює 0,952, що відповідає 11-у місцю в загальному рейтингу країн). Сусідами України за рейтингом (індекс розвитку людського потенціалу дорівнює 0,788, що відповідає 76-у місцю в загальному рейтингу країн) є Колумбія з індексом освіченості населення на рівні 0,869 (індекс розвитку людського потенціалу дорівнює

0,791, або 75 місце в загальному рейтингу країн) та Самоа з індексом освіченості населення на рівні 0,903 (індекс розвитку людського потенціалу дорівнює 0,785, що відповідає 77 місцю у загальному рейтингу країн). Цікавим є факт, що нижче України немає жодної країни, яка б мала індекс освіченості населення більшим ніж встановлено для України. Це переконливо засвідчує невідповідність наявного рівня освіченості реальному рівню життя в країні, яке обумовлено неефективним використанням потужного резерву в межах людського потенціалу країни та недосконалістю механізмів державного управління у відповідній галузі [17, с. 255]. Таким чином, сьогодні в українському суспільстві створені важливі передумови для формування і використання людського капіталу та елементів людського розвитку. В даному випадку вважаємо за доцільне навести результати соціологічного опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 16 по 22 вересня 2006 року в усіх регіонах України. Опитано 2000 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. Так, зокрема, на запитання: «Як ви оцінюєте рівень освіти, яку забезпечує сучасна українська освітня система?» респонденти

відповіли таким чином. [21].

	Середня	Професійна	Вища
Високий	11,2	10,3	16
Середній	54,7	53,4	50,6
Низький	25,5	24,6	21,5

Поряд з цим, існують негативні тенденції, ігнорування яких може позбавити нашу країну цієї переваги: знижується якість вищої освіти та водночас – затребуваність якісної освіти (насамперед, через те, що навіть вища освіта в Україні не гарантує якісного робочого місця, підвищення добробуту та усунення загрози бідності; втрачають позиції фундаментальні науки та інженерні спеціальності; система вищої освіти не орієнтується на потреби ринку праці. Сьогодні на одну вакансію економіста претендують 85 осіб, бухгалтера – 20. Водночас, попит на інженерів-механіків, інженерів-приладобудівників удвічі перевищує їх випуск, фахівців у галузі інформаційних технологій – в чотири рази – (це світова тенденція: в Японії дефіцит інженерних кадрів понад 1 млн., у Німеччині – 1,5 млн., у США – 2,5 млн. осіб). Проте ці країни мають можливості усунути нестачу таких фахівців за рахунок залучення емігрантів високої кваліфікації. В Україні – ситуація протилежна – фахівці високої кваліфікації емігрують за межі країни [16, с.25-26]. В даному випадку знову вважаємо за доцільне звернутись до результатів соціологічного опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова. Так, зокрема, на запитання: «Який характер освіти є сьогодні найбільш перспективним на ринку праці?» відповіді респондентів розподілилися таким чином:

Юридична	52.8
Економічна	51.7
Медична	33.6
Мовна (іноземні мови)	27.5
Інженерно-технічна	19.7
Журналістика	11.0
Політологічна	9.6
Воєнна	7.5
Педагогічна	7.0
Фундаментальні науки (фізика, хімія, біологія, математика тощо)	6.4
Гуманітарна (історія, філософія, психологія, літературознавство тощо)	6.0
Екологічна	4.6

Фахівці підкреслюють, що участь України в Болонському процесі має бути спрямована лише на поліпшення якості системи освіти, але не на відмову від кращих власних традицій. Підготовчі заходи до участі в Болонському процесі не повинні призвести до зниження національних стандартів якості освіти. Звичайно, є необхідність розроблення поетапного плану реформування української системи освіти з урахуванням економічних можливостей держави та її соціально-політичних особливостей [14, с. 69]. Система освіти, на нашу думку, повинна служити ефективним інструментом соціального вирівнювання, а не підтримки та поглиблення соціальної стратифікації.

Останнім часом в Україні сформовано систему визначення рейтингу вищих навчальних закладів (ВНЗ), яка використовує міжнародні показники (індикатори), що в кінцевому підсумку дає змогу визначити як загальний рейтинг вищих навчальних закладів України, так і за відповідними галузями. В цьому аспекті слід зазначити, що на сьогодні також функціонує і паралельна національна система визначення рейтингу ВНЗ для моніторингу їх діяльності з метою прийняття подальших ефективних управлінських рішень. Ранжування вищих навчальних закладів є вкрай необхідним для адміністрації вищого навчального закладу щодо ефективного адміністрування; уряду та політикам – для формування стабільної нормативно-правової бази, забезпечення адекватності ринку освітніх послуг та ринку праці, рейтингова система покликана задовольняти всіх споживачів освітніх послуг та організаторів вищої освіти.

Рейтингове управління сприяє реалізації синергії «університет — група — система», яка забезпечує позитивний підсилюючий вплив кожного університету як складової системи на її позитивний вектор. Намагання університету, який має інтегральний рейтинговий індекс нижчий від системи, досягти за результатами діяльності рівня системи сприяє підвищенню її результативності.

До речі, згідно документів міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ВБ) визначальні риси сучасного університету в себе включають: університети

– центри культури, знань, досліджень; навчальний процес в університетах повинен бути невіддільним від дослідницької діяльності; дві основні моделі університету: «університет-фірма» (наукові дослідження є другорядними) та «університет-суспільство» (фундаментальні і прикладні дослідження мають вирішальне значення); у національній інноваційній системі вищій школі відводиться ключова роль – не тільки в якості основи для підготовки висококваліфікованих спеціалістів, але й мережевої бази для обміну

інформацією і знаннями; університет представлений як науково-освітньо-промисловий комплекс [12, с. 6]. До речі, соціологічні опитування Центру Разумкова (16 по 22 вересня 2006 року в усіх регіонах України) на запитання: «Які вищі навчальні заклади в Україні дають кращу освіту — державні чи приватні?» засвідчили, що державні і приватні ВУЗи дають приблизно однакову освіту - 28, 2% [21].

Принагідно вважаємо за доцільне зазначити, що громадяни України оцінюють нинішній стан системи освіти у своїй країні нижче, ніж інші європейці (середня оцінка за шкалою від 0 до 10 балів — 4,1), за винятком Болгарії (3,6), тоді як у найближчих сусідів — поляків, чехів і словаків — домінують оцінки понад 5 балів, а в Данії та Фінляндії — понад 7 балів. Найближче до українців за оцінками стану освіти — росіяни (4.3) та португальці (4.2). Дивує, що Україна і Португалія потрапили в одну групу, якщо брати до уваги, що середньостатистичний українець навчався в різних навчальних закладах 11,3 роки, а португалець — 7,4. Утім, у більшості країн Європи середнє значення років, витрачених на здобуття освіти, перевищує відповідний показник України (за винятком Румунії, Болгарії, Польщі та Словенії). Але це перевищення — не надто суттєве (не більш як 2 роки). Гіршим для України є інше — за останні 12 місяців удосконалювали свої знання та навички, необхідні для роботи, на курсах, лекціях і тренінгах 51% датчан, 50% норвежців, 36% словенців, 22% поляків і лишень 12% наших співгромадян. Тільки громадяни Греції (усього 9%) ще менше схильні чогось навчатися в зрілому віці, ніж українці. На жаль, відставання від переважної більшості країн Європи за два роки спостережень не скорочується: з 2005 року не підвищився показник кількості років, витрачених на освіту, а тих, хто навчався на курсах та тренінгах, в Україні у 2007 році виявилось навіть на 3% менше, ніж у 2005 році [18, с.131].

На сьогодні в Україні відчувається дефіцит соціологічних даних, які б відображали трансформаційні процеси в сфері освіти, залежності освітніх прагнень індивідів від економічних, соціальних або культурних чинників. Так, зокрема, необхідно враховувати те, що основною метою Болонської конвенції є необхідність вирішення проблеми дефіциту спеціалістів, в той час, як в Україні існує проблема якості їхньої підготовки. На такі важливі проблеми звертає увагу український дослідник в галузі освіти М.Євтух, який констатує ситуацію «неузгодженості» освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра вимогам сучасних роботодавців. Внаслідок такої узгодженості, на його думку, сьогодні в Україні «існує тенденція до погіршення якості вищої освіти» [19, с. 16]. В нинішніх умовах виникає небезпека того, що внаслідок запровадження європейських стандартів створюється ризик зниження якості освіти. До речі, серед основних завдань, які постають перед вищими навчальними закладами, особливе місце займає розвиток

співпраці у сфері контролю якості вищої освіти шляхом напрацювання єдиної методології досягнення якості, розробки єдиних критеріїв оцінки якості освіти. Між іншим, соціологічне опитування, проведене вищенаведеною соціологічною службою Центру Разумкова, аналізуючи доступність для всіх громадян України якості освіти, свідчить про такі результати:

Чи є доступною для всіх громадян України якісна освіта?

	Середня	Середня професійна	Вища
Так	65.4	56.0	13.7
Ні	27.8	34.4	77.4
Важко відповіст	6.8	9.5	8.9

Крім того, сьогодні сформувалося стійке протиріччя між системою вищої освіти і ринком праці. Внаслідок глобалізаційних процесів послуги вищої освіти набувають ознак товару і функціонують на ринку освітніх послуг, що створює нерівність в задоволенні освітніх потреб малозабезпечених верств населення. Тому обов'язково треба враховувати чинник співвіднесення національних освітніх програм з економічними пріоритетами держави та потребами на ринку праці.

Принагідно зазначимо, що вступ України 5 лютого 2008 р. до Світової організації торгівлі (СОТ) створює нові проблеми щодо застосування правил торгівлі послугами в регулюванні національного ринку освіти. Генеральна угода про торгівлю послуг (ГАТС) передбачає чотири способи надання освітніх послуг: 1) «постачання через кордон» — зокрема, дистанційна освіта, електронне навчання (споживач залишається на національній території, постачальник послуги — в іншій країні, сама послуга транспортується через кордони); 2) «споживання за кордоном» — споживач прямує на навчання до постачальника послуги; 3) «комерційна присутність» шляхом, наприклад, придбання або відкриття іноземним університетом навчального закладу на національній території, створення філії або представництва; 4) «присутність фізичних осіб», зокрема — тимчасовий приїзд викладачів для надання освітніх послуг (самостійно зайнятих або відряджених іноземним роботодавцем). Розуміння освіти як товару передбачає : 1) прискорену комерціалізацію освіти; 2) стандартизацію якості освітніх послуг. Можна передбачити, що розвинені країни, користуючись цим інструментом, прагнуть істотно розширити експорт своїх освітніх послуг, очікуючи на певну політичну й економічну вигоду. Правила ГАТС передбачають імперативне впровадження парадигми ринку освіти, застосування їх дедалі більше поширюється у світі та Україні ...Слід також зазначити, і українська освіта загалом, і її окремі навчальні заклади на

глобальному ринку освіти малоконкурентоспроможні [20, с. 52].

Серед основних проблем, які визначають фахівці, в контексті приєднання України до Болонського процесу такі: надлишкова кількість навчальних напрямів і спеціальностей, відповідно 76 та 584, кращі світові системи вищої освіти мають у 5 разів менше; недостатнє визнання в нашому суспільстві й економіці ступеня «бакалавр» як кваліфікаційного рівня ; існуюча в масовому вимірі тенденція до погіршення якості всіх рівнів освіти; збільшення розриву зв'язків між освітянами і працедавцями , між освітньою сферою і ринком праці; невиправдана плутанина в розумінні рівнів спеціаліста і магістра: з одного боку, близькість програм спеціаліста і магістра, їхня еквівалентність за освітньо-кваліфікаційним статусом, а з другого, — вони акредитуються за різними рівнями, відповідно за третім і четвертим [14, с. 67].

Отже, на сьогодні у вищій освіті України поки що існує чимало проблем і завдань, основними з яких є недостатнє фінансування цієї галузі, що проявляється у неналежній якості підготовки фахівців, а в кінцевому рахунку, негативно впливає на освітній потенціал України в цілому.

Проте рух у європейський освітній простір може також принести і чималі дивіденди. Адже реформа вищої освіти у зарубіжних країнах представляє значний інтерес для України з огляду на євроінтеграційні перспективи її розвитку. При цьому досвід реформування вищої освіти в зарубіжних країнах можна розглядати лише як механізм формування власної законодавчої бази і вироблення перспективних напрямів реформи та її управління.

Підсумкові тези Отже, сучасна освітня стратегія України відповідає концепції «Освіта XXI століття», яка розроблена комісією ЮНЕСКО і прогресує в напрямку глобального розширення. Вища освіта набуває системних ознак внаслідок впливів зовнішнього середовища, а саме - міжнародних, державних і регіональних чинників. На сучасному етапі держава висуває перед цією галуззю можливість надання особі відкритого доступу до освіти протягом усього життя.

Україна протягом останнього десятиліття зберігає досить високі показники індексу людського розвитку переважно за рахунок освітньої його складової, наявна мережа закладів освіти загалом забезпечує достатній рівень охоплення громадян та їх якість навчання. Нині інституційна мережа освіти в Україні досить активно розвивається: створюються заклади нового типу, значно зросла кількість вищих навчальних закладів, диверсифікуються їх форми власності та джерела фінансування, зростає кількість студентів. Серед докорінних змін такі:

поява вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації та форм

власності; зростання використання в системі освіти телекомунікаційних систем; відбувається активізація чинника розрекламованості викладачів та їхніх освітніх програм; запроваджується інноваційність освіти і трансформація «тренінгової» освіти в навчальну; виникають нові спеціальності; відбувається інтеграція вітчизняної вищої освіти в європейський освітній простір. Також доводиться констатувати, що освіта поступово стає самодостатньою галуззю, так званою «річчю в собі». На сьогодні розвиток нових сегментів економіки, особливо в аграрному секторі, не знаходить необхідного супроводу в освітянській галузі.

Водночас також слід дбати і про збереження фундаменту вітчизняної освіти. Адже, перебуваючи в цьому процесі, система вищої освіти України повинна враховувати свій наявний рівень розвитку, не втративши при цьому всі свої найкращі надбання, з одночасним трансформуванням до вимог європейського освітянського простору та українського суспільства.

Безумовно, успішне вирішення існуючих проблем в освітній галузі залежатиме від того, як швидко та ефективно вони будуть розв'язані на всіх рівнях функціонування системи вищої освіти.

Література: 1. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття)". – К.: Райдуга, 1994. – 61 с. 2. Національна програма "Діти України" // Все для вчителя: Інформ. -практ. бюл. – 1998. - № 17. – С. 25-32. 3. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – Вип.. 4. – С. 18 -25. 4. Гуменник В. Формування системи цільового управління вищим закладом освіти в умовах приєднання України до Болонського процесу // Вища школа. - № 4.-2004. – с. 45-55. 5. Камінська Л.Ф. Соціальна зумовленість і механізми впровадження освітніх реформ: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04. / Л.Ф. Камінська; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2002. — 20 с. 6. Сікорська І.М. Удосконалення держуправління вищою освітою у контексті європейської інтеграції. Автореф. дис. на здобуття канд. наук з держ.управління. – 25.00.02. – м. Донецьк, 2006. – 20 с. 7. Муқан Н.В., Муқан О.В. Сучасні тенденції освітнього менеджменту за рубежом (на матеріалах Великобританії, Канади, США). – Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського простору Вища освіта України – Додаток 3 (т.3). – К.: "Знання України", 2006. - 528 с. 8. Колісніченко Н.М. Взаємозв'язок державного регулювання та механізмів самоорганізації в управлінні вищою освітою: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 /Українська академія держ. управління при Президентові України.—К.,2003.—20с. 9. Стадник В.В., Йохна М.А. Менеджмент. – К.: Академвидав, 2007. – 471 с. 10. Управління навчальним закладом: Навчально-методичний посібник. У двох частинах. Ч. 1. Абетка менеджера освіти / В.В. Григораш , О.М. Касянова, О.І.Мармиза та ін. – Харків: Веста: Видавництво "Ранок", 2004. – 160 с. 11. Долгова І. М., Долгов О.М. Організаційні і економічні аспекти освітнього менеджменту. - Вища освіта України. – Додаток 3 (т.3). – 2006. – Тематичний випуск "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору". – К.: Ін-т вищої освіти АПН України. – Вид-во "Гнозис". - С. 351-356. 12. Остапчук . Механізми держуправління безперервною освітою в Україні. – Автореф . дис. на здобуття канд. наук з держ .управління. – 25.00.02. .Донецьк. – 2006. – 19 с.; Ходикіна І.Ю. Університетська освіта в контексті інноваційного розвитку України. -

Автореф.

дис. канд. екон. наук: 08.09.01. — Львів, 2006. — С. 6. 13. Маноха І.П. Стратегічний менеджмент в освіті: соціальні та психологічні антиномії впровадження // Вища освіта України у контексті інтеграції до Болонського процесу Том 3. 2006. — С. 401-404. 14. В.Вікторов. Нові моделі управління освітою // Вища освіта України. — 2005. — № 2. — С. 66-71. 15. Головаха Є., Паніна Н. Українське суспільство 1992-2008: Соціологічний моніторинг. — Київ, 2008. — 85 с. 16. Національна безпека і оборона. — 2008. - № 4. — с. 25-26. 17. Мороз В. Динаміка зміни індексу освіченості населення України як якісна характеристика системи трудового потенціалу країни // Вісник Національної академії державного управління. -2009. - № 2. — С. 249-256. 18. Головаха Є., Горбачик А.. Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами “Європейського соціального дослідження” 2005-2007 роки. — К.: Інститут соціології НАН України, 2008. — 133 с. ; “Освіта України”- № 42. - 5 червня 2007 р. 19. Євтух М.Б. Реорганізація вищої освіти України та її відповідність змісту положень Болонської декларації // Болонський процес: шляхи до мобільності студентів, академічного та адміністративного персоналу в рамках загальноєвропейського простору вищої освіти. - К.: МАУП, 2005.- С.15-26. 20. Жиляєв І. Ризики національної системи освіти у зв'язку з приєднанням до Світової організації торгівлі // Віче. — 2008. — № 18. — С. 50–54. 21. [http: www.razumkov. Org.ua/ ukr/files/category-journal/NSD83-ukr.pdf](http://www.razumkov.Org.ua/ukr/files/category-journal/NSD83-ukr.pdf).